

## Posudek k dizertaci Petry Kanasugi "Vývoj od tvaru -m.u k tvarům -ó/-jó a daró jako příklad gramatikalizace a subjektivizace"

Uvedená práce je příjemným překvapením v oblasti lingvistiky japonštiny v České republice, protože nejen odvážně a důsledně vstupuje do neprošlapaného, a poněkud "třaskavého" prostoru analýzy modalit japonštiny, ale navíc ještě volí cestu sledování jediného konkrétního jazykového prostředku takřkajíc "napříč" dějinami japonského jazyka, zhruba od r. 800 až do současnosti, což je svým způsobem opomíjený, ale zcela užitečný tradiční diachronní přístup.

Autorka se záměrně nevěnuje staršímu materiálu, který je dobře dokumentován například v básních z různých stadií vzniku antologie *Manjóšú*, i když tento materiál by z hlediska tématu byl mimořádně zajímavý.

Práce nejprve kontrastuje západní koncepci modalit s tradiční japonskou koncepcí, přičemž se řídí v časovém i obsahovém vymezení protikladu obou koncepcí převážně stanoviskem, shrnutým v pozoruhodné, anglicky psané publikaci německého japanologa Heiko Narroga (2009), působícího v Japonsku a (přechodně též) ve Spojených státech. Toto osobní pozadí uvádím záměrně, protože má nepochybně vliv na Narrogovu interpretaci tzv. západní i tzv. japonské koncepce modalit.

Západní koncepce je v práci zastoupena na prvním místě Palmerem, s pozdějšími odkazy například na Jespersena, a dále pak samotným Narrogem.

Druhou koncepcí reprezentují na prvním místě Nitta a Masuoka, později se čtenář seznamuje i s novějšími koncepcemi jako Sawada nebo Morijama, a s koncepcemi s delším historickým pozadím, jako Jamada (Jošio), Hašimoto, Tokieda, Watanabe, Minami, až po současnou generaci, Takajamu (Takajama Jošijuki) a Odu (Oda Masaru).

Obsahem dalšího oddílu je analýza subjektivizace, přičemž se autorka povětšinou opírá o Narroga, a rozlišuje přitom mezi koncepcí subjektivity podle Traugott, Langackera a Narroga. Zvláště cenný je z tohoto hlediska autorčin originální pokus o zařazení zkoumaného prostředku jak do Narrogova modelu subjektivizace (jako začlenění role subjektu do obsahu gramatických prostředků), tak i do víceúrovňového modelu gramatiky. Autorka přihlíží k aktuálním výsledkům Takajamovy pečlivé diachronní analýzy možných pořadí modálních prostředků.

Následuje charakteristika postupných změn v různých stádiích vývoje japonštiny, a konečně, stručně shrnuto, funkcionalistická diferenciací vrstvy volných tvarů od inkluzivního rozkazu až po návrh součinnosti (autorka užívá nepříliš šťastného výrazu "pozvání"), vrstvy chtění až přání a vrstvy úsudku (osobní domněnka, hraničící ovšem též s vrstvou komunikační), a konečně vrstvy čistě expresivní. Výborně je zde zpracována vzájemná projekce forem a funkcí, ale zanesena je též méně samozřejmá projekce do Nittovy modalit konativní, interogativní, deklarativní a expresivní.

(Volba těchto českých termínů zde je možná zavádějící.)

Autorka si je vědoma, že klasifikace volných tvarů na jedné straně dle Nitty, na druhé dle Martina, Bybeho, Narroga nebo Frellesviga, a konečně dle Adačiho (či míní dceru, Adači ?, není to z bibliografie jasné) je navzájem neslučitelná. Pro doladění vlastní koncepce využila tedy obratně i velmi jemné klasifikace "podle Mijakeho Tomohika" a osobitých novelizací Cunody Nie. Na tomto základě navrhla nakonec i důmyslný vlastní graf.

Vycítila zřejmě také jistou nedostatečnou průhlednost některých Langackerových schemat, ale kriticky jich využila, a dále se poučila ze zajímavého, neotřelého neodiachronismu Evy Sweetser.

Pozoruhodná je interpretace Langackerovy koncepce "inklinace" v rámci epistemického koloběhu podnětu a reakce jako příčiny diachronního rozštěpení forem volných a epistemických na prahu moderní japonštiny.

Tato práce myslím velmi přesahuje základní nároky na dizertační práci, a proto je třeba hledět shovívavě na některé ukvapené nedostatky.

Na prvním místě nutno uvést nepřítomnost japonštiny v titulu práce i v klíčových slovech, k němuž zřejmě vedlo hluboké ponoření autorky do vlastního tématu.

Dále, autorka zřejmě poměrně pozdě připojila úvodní poznámku, v níž se objevují těžko interpretovatelné zmínky o Jiřím Novákovi (snad záměna ?) nebo o Morijokovi (Morioka ?) (obě na str. 8), a dále různé prohršky proti spisovné češtině.

Problémem pro budoucnost je i nejasné stanovisko k deklinaci vl. jmen.

V bibliografii nejsou uvedeny všechny práce z textu, a platí zřejmě i opak.

V zaujetí pozoruhodnou prací Narrogovou a jeho oprávněnou kritikou Nitty i historických japonských zdrojů Nittovy koncepce autorka nepostřehla, že Narrogovo pojetí “Západu” téměř úplně opomíjí závažné starší partie z Jakobsona (např. o shifterech), studie Vinogradova, pražskou i brněnskou školu., a jmenovitě pak zajímavé starší slovenské a české práce. Sem by patřil Lubomír Ďurovič: *Modálnost'*, studie Miloše Dokulila o modalitě. nebo analýzy českých modálních sloves na matematicko-fyzikální fakultě KU.

Ty mj. dokládají, že Narrogova kritika důsledně jemného rozlišování rovin není zcela objektivní. Fungování rovin modality je obecně značně rigorozní, pouze konkrétní prostředky jsou někdy polyfunkční. Konečně chybí i rané studie o japonské modalitě, včetně její víceúrovňovosti, s problematikou hodnotícího modálního subjektu a jeho míry zainteresovanosti na naplnění nebo ověřitelnosti obsahu dikta, a dále s problematikou škály kategoričnosti modálního výrazu a s problematikou podílu modality volní, kterou v Evropě analyzovali již v období první světové války Jespersen a Bally.

Poněkud smutné je, že se globální lingvistika znovu vrací k starým pochybnostem, kde na východě vlastně končí tzv. “Západ”, dnes konkrétně tedy zda na Urale, u Kijeva, ve Vídni, či někde u Karlových Var (jak to nesměle naznačuje rozsah materiálů v práci Narrogově).

Ale to už jsou otázky pro autority globální lingvistiky, přínosnost této dizertace samozřejmě ohrozit nemohou.

## **Závěr**

Práci v podané formě doporučuji k uznání titulu PhD.

## **Otázky**

1. Při obhajobě bych rád položil především otázku: **Jak pohlížíte na problém diktačního a modálního subjektu a na stupnici kategoričnosti modality ?**

Moje otázka vyžaduje podrobné vysvětlení. Zatímco v oblasti dikta jen neakuzativní nominativní jazyky vyžadují kategorickou přítomnost vyjádření aktivního subjektu, v modálních rovinách se podle mého názoru při důsledné analýze neobejdeme bez obecného předjímání existence hodnotícího “modálního subjektu” na různých modálních rovinách. U pozorovatele nebo nositele hodnocení lze minimálně rozlišovat mezi mluvčím, přejatým jiným konkrétním názorem obecně přijímaným názorem, dále společenskou normou, a konečně tím, co je prezentováno jako tzv. Objektivní stanovisko, tedy předkládané jiným subjektům k přijetí, ev. verifikaci. To jsou stále ještě roviny, které nepracují s evidencialitou nebo některou z obou neurčitostí, jež definujete.

Prostředek “-m.u” má některé nadčasově relativně konstantní vlastnosti, o nichž se nyní zmíním.

Z hlediska identity modálního hodnotitele je nadčasově “subjektivní” v tom smyslu, že v hlavních variantách interpretace je zahrnuto, minimálně jako presupozice, hodnotící stanovisko mluvčího.

Z hlediska kategoričnosti hodnocení jde vždy a ve všech variantách o stanovisko nekategorické, na rozdíl od kategorického vyjádření modality, jako je kategorická nutnost, jistota, nezvratná faktualnost nebo kategorický příkaz. Z hlediska konkrétní kategorie modality je však tento prostředek značně nestabilní a zahrnuje velké množství variant, které uvádíte.

Již v *Manjóšú* jsou přítomny nejrůznější zásadní interpretace, a navíc i interpretace druhotně odvozených a čistě hypotetické:

足の音せず、行かむ駒もが 葛飾の 真間の継橋 やまず通はむ

(安能於登世受 由可牟古馬母我 可豆思加乃 麻末乃都藝波思 夜麻受可欲波牟)

(V moderní výslovnosti:)

Aši no oto sezu, / juka-mu koma mo ga,/ Kazušika no/ Mama no cugihaši / jama-zu kajow.a-m.u

Mít koně, který by běhal , / aniž by jeho dusot bylo slyšet !/Jezdil bych přes (ten) nastavovaný most na řece Mama /v (krají) Kazušika /za tebou bez ustání



Přesto se domnívám se, že přítomnost nekategorického předpokladu realizovatelnosti, posuzovaná z hlediska mluvčího, je opravdu základní a velmi stará. Vede mne k tomu skutečnost, že "-m.u" se vyskytuje ve vnější vrstvě predikace, přesně jako dnešní "daró", pokládané za alespoň částečně epistemické, a nebylo jej v žádné fázi vývoje běžně možné negovat.

Výjimečné kombinace s nekategorickým "madži", nebo v moderním nestandardním jazyce rovněž nekategorické formy jako "sen t okó", "nedělejme to", což je nová negativní alternativa k "šijó", "udělejme to", jsou trvale jevy okrajové..

Pokud uvedený nekategorický pozitivní předpoklad realizovatelnosti není implicitně přítomen, výraz prostě vůbec nevznikne, takže nemůže vzniknout ani jeho negace.

V češtině také nelze negovat vazbu vyjadřující výzvu. Například větu "Pojďme se dívat na řeku..." lze negovat ve formě "Nechodme se dívat na řeku...", jen tehdy, pokud negujeme celý význam slovesa "jít" jako součást dikta. Ve větě (promluvě) "Pojďme se nedívat na řeku jako na přírodní jev..." však výzvu "Pojďme" negovat nelze. Zde se totiž tento výraz chová jako modální částice, vyslovná vždy z pozice mluvčího, a nikoli jako tvar modálního slovesa, jehož podmět i konkrétní slovesná forma jsou volně variabilní.

Kdyby výraz "m.u" mohl být opravdu někdy interpretován jako čistě volní, mohl by


být negován, jako negujeme vůli v klasickém jazyce ve tvaru “...juk.a-mahosi-k.ar.a-zu”(Makura no sóši), nebo v moderní japonštině ve tvaru “juk.i.ta.ku.nai”, tedy “Nechci jít”.

Z toho je zřejmé, že čistě volní tento prostředek zřejmě nikdy nebyl. Pokud základní význam prprostředku chápete v souladu s pojetím cyklu u Langackera a Cunody jako domněnku, máte zřejmě pravdu a věc není třeba rozvíjet.

2. Na druhé straně se u klasické japonštiny může i na první pohled zdát, jako by diktum mohlo být dostatečně vyjádřeno bez jasné kategorie podmětu, času i modality vůbec.

Má druhá otázka tedy zní: **Jak se díváte na myšlenkovou operaci umělého abstraktního oddělení dikta od modality a modality od dikta, jež je zřejmě tichým doprovodem veškerých lingvistických modálních analýz ?**

Jen uvítám, když mi dokážete, že tato otázka je mylně položena a nepatřičně formulována, ale nevytknu Vám ani, když odpověď prostě odmítnete, a budete se třeba raději věcně zabývat mými drobnějšími námitkami.

  
PhDr. Karel Fiala, Csc,  
profesor emeritus prefekturní  
univerzity Fukui